

İÇ VE DIŞ ARASINDA: ALANYA GELENEKSEL KONUTLARININ SOKAK UZANTILARI, ÇIKMALAR ÜZERİNE TOPOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

BETWEEN INTERIOR AND EXTERIOR: A TOPOLOGICAL EVALUATION ON THE STREET PROTRUSIONS OF ALANYA TRADITIONAL HOUSES

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 12 Ekim 2022	Received: October 12, 2022
Hakem Değerlendirmesi: 28 Kasım 2022	Peer Review: November 28, 2022
Kabul: 3 Ocak 2024	Accepted: January 3, 2024

DOI: 10.22520/tubaked.1188193

Nisa YILMAZ ERKOVAN* - Lale ÖZGENEL**

ÖZET

Alanya geleneksel konut dokusu Cilvarda burnunun tanımladığı yarımada bulunan kale içerisinde. Bu çalışma kale surları içerisindeki geleneksel yerleşime odaklanmakta, iç ve dış mekân arasında bir arakesit mekân olarak tanımlanan konut çıkmalarının tektonik kurgusu ve mimari anlamı üzerine, sokak dokusu-konum ilişkisi, yapılar arası ilişki ve yapı içi mekânsal kurgu üzerinden bir okuma sunmaktadır. Literatür taraması ve arazi çalışmaları ile desteklenen çalışma kapsamında kale surları içinde toplam 22 adet ev yerinde incelenmiş, sahipleri ile görüşmeler yapılarak, yapım ve kullanımları hakkında bilgi derlenmiştir. Bu örnekler referansında birbiriyle ilişkilenen iki tartışma okumanın çerçevesini oluşturmaktadır: geleneksel çevrelerin şekillenişinde, yapı ve mekân oluşumlarında iklim, arazi yapılanması, malzeme, ekonomik durum ve kültürel yapılanma etkenlerinin rolü ve yapıların biçimlenme özelliklerine göre oluşan konut mekanlarının ve mekânlar arası ilişkilerin kurgulanma özellikleri. Evin ve sokağın bir parçası olan çıkmaların tektonik kurgusu ve aralarındaki ilişkiler, geleneksel yapıyı çevreyi bütüncül bir yaklaşımla ele alan bu çerçeve içinde değerlendirilmiştir. Bu anlamda, çalışma çıkmalar üzerine bir tipoloji çalışması değil, biçimsel ve mimari nitelikler ile ilişkilerin irdelendiği bir topoloji çalışmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Alanya, Geleneksel Konut, Çıkma, Sokak Dokusu, Topoloji.

* Doç.Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü.
e-posta: nisa.erkovan@alanya.edu.tr ORCID: 0000-0002-7473-7131

** Prof. Dr., Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü.
e-posta: olale@metu.edu.tr ORCID: 0000-0003-0016-7225

ABSTRACT

Alanya's traditional housing fabric is found within the castle located on the peninsula defined by the Cilvarda promontory. This study focuses on the traditional settlement and makes a reading on the tectonic structure and architectural meaning of the bay windows, which are defined as an intersection between the interior and exterior, through such themes as street texture-location relationship, the relationship between buildings and spatial setup within the building. Within the scope of the study, a total of 22 houses within the walled city are examined on site, and interviews are held with their owners to collect information about construction and use. Two related discussions are developed in reference to the examined cases which form the framework of the study: role of climate, landform, material, economic status and cultural background as factors in shaping the traditional environments, and the structure of the properties of spaces and inter-space relations that are formed as a result of building form. The tectonic structure of the bay windows, which are a part of the house and the street, and the relationships between the two are evaluated within this framework that considers the traditional built environment with a holistic approach. In this sense, the study makes a topological reading, rather than a typological one on bay windows, in which formal and architectural qualities and their relationships are examined.

Keynotes: Alanya, Traditional House, Bay Window, Street Texture, Topology.

GİRİŞ

Alanya geleneksel konut dokusu, ilçenin güneyindeki dik yamaçlı yarımada ve yarımadanın güneybatı köşesindeki Cilvarda Burnu'nun tanımladığı yarımada bulunan kalenin içindedir. Kaynaklara göre, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kaleiçi ve dışında toplam 310 Müslüman evi bulunmaktadır (Konyalı, 1946, s. 246). Bu dönemde yerleşim, Kale Mahallesi, Sath-ı Mail Mahallesi ve Taşpazarı Mahallesi olmak üzere üç mahalleye ayrılmıştır. Kale Mahallesi 74 haneye sahiptir ve askeri fonksiyonların geliştiği bir mahalledir. Konut yoğunluğunun en fazla olduğu Sath-ı Mail Mahallesinde 219 hane vardır ve mahalledeki konutlar eğimli arazide yapılan teraslama üzerine inşa edilmiştir. 57 haneli Taşpazarı Mahallesi, adından da anlaşılacağı üzere, kentin çarşısının bulunduğu ticari merkezdir. Ticari işlevli yapıların yoğun olduğu mahallede konut sayısı diğer mahallelere göre azdır. Mahalle büyüklüğü ve kimliğindeki farklar, Alanya'da 16. yüzyılda her mahallenin kendine özgü bir yapısı olduğunu ve mahallelerin belirli bir yerleşim planlamasına göre kurulduğunu göstermektedir (Kocakuşak, 1996, s. 170; Türkmen 1996, s. 54). Bir diğer kaynak olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne göre 17. yüzyılda Orta Hisarda 300, Aşağı Hisarda, büyük kale içinde 800 ev vardır (Çelebi, 2011, s. 321-322). Alanya 1860'lara kadar sur duvarları içerisinde gelişmeye devam etmiştir. Surların içinde kalan alanın 19. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte giderek sıkışık bir yerleşime dönüşmesi ve Kale içerisinde genişlemeye elverişli alan kalmaması nedeniyle yerleşim alanı bu dönemde sur dışına taşmıştır (Şek. 1).

Surların tanımladığı alanın topoğrafyası oldukça dik bir eğime sahiptir. Bu nedenle belirgin ve düzenli bir sokak dokusu oluşmamıştır. Bazı sokaklar araç trafiğine elverişli değildir, bazıları ise çıkmaz sokak şeklinde sonlanmaktadır. Yerleşimin genelinde yollar eğime paralel olarak yerleştirilmiş, eğime dik olan yollar ise merdivenli olarak düzenlenmiştir. Bazı sokaklarda yer darlığından dolayı yapılar ve sokaklar arasındaki bağlantıyı koparmamak için üstü ve iki yanı kapalı, çoğu zaman üstünde bir evin odası veya terası bulunan geçitler yapılmıştır. Birçok eğimli arazi yerleşiminde olduğu gibi burada da geçitler sokağın özgün, karakteristik ve yarı kamusal-yarı özel bileşeni olmuştur (Foto. 1).

Sokak dokusunun önemli öğelerinden biri de su elemanlarıdır. Hemen hemen her evin avlusunda küçük ve her sokakta ortak bir noktada daha büyük sarnıçlar vardır. Bazı konutların zemin katlarının bir kısmı da sarnıç olarak işlevlendirilmiştir. Yağmur suyunun toplanması ve depolanması ekonomik ve sürdürülebilir bir kullanımı olanaklı kılmaktadır. Yerleşim dokusu içerisinde ayrıca, neredeyse her sokakta bir çeşme bulunmaktadır (Foto. 2).

Eğim nedeniyle evler arazide yapılan teraslama üzerine oturtulmuş, girişleri alt katlarında bulunan avlulardan, arka yoldan veya her ikisinden de olacak şekilde düzenlenmiştir. Düz alanların azlığı nedeniyle, bazı yerlerde evler birbirine bitişik ve üst üste binecek şekilde yapılmıştır. Alttaki evin damı, üzerindeki evin gezinti alanı ve çamaşırılığı olarak işlevlendirilmiştir.

Şekil 1. Alanya yerleşim haritası / *Alanya settlement map* (Erkovan, 2022).

Fotoğraf 1. Alanya surlu yerleşmesi, sokak dokusundan örnekler / *Examples of streets in the walled settlement at Alanya* (Erkovan, 2022).

Fotoğraf 2. Alanya surlu yerleşmesi, çeşmeli sarnıç / *Alanya walled settlement, cistern with fountain* (Erkovan, 2022).

Günümüzde, surların içerisindeki korunmuş geleneksel dokunun büyük bölümü Hisariçi Mahallesi ve Tophane Mahallesinde toplanmıştır (Foto. 3 ve 4). Ehmedek / (Dizdar Kalesi) ile iç kale arasında yer alan Hisariçi mahallesindeki evler bahçeli, nispeten küçük hacimli ve genellikle iki katlıdır. Ahşap hatıllı moloz taş ve ahşap malzemenin kullanıldığı yapıların çift kanatlı giriş kapıları vardır. Pencerelemeler demir şebekeli ve ahşap kepenklidir. Üst örtü olarak toprak dam veya alaturka kiremitle kaplı kırma çatı kullanılmıştır. Her iki çatı kapama sisteminin birlikte kullanıldığı örnekler de vardır (Türkmen, 1996, s. 56). Kale yolunun alt kısmında kalan Tophane Mahallesindeki evler ise genellikle iki katlı olup, deniz seviyesinden 260m yükselen dik bir yamaçta (yaklaşık %60 eğimli) eğime uygun olarak

yerleştirilmiştir. Eğim nedeniyle üç katlı olarak inşa edilmiş evlerde en alt kat ahır olarak işlevlendirilmiştir.

Evlerin yaşam alanı ve esas katı geleneksel evlerde olduğu gibi birinci kattır. Zemin katta rutubetten korunmak ve sokak kotundan evin yaşam mekânlarının görünmemesi, yani mahremiyetin sağlanması adına hane halkının yaşam mekânları üst katta düzenlenmiştir. Zemin kat ya da bahçe katı “ambar” olarak adlandırılan depolama ve “gedey” olarak adlandırılan ahırlar ile servis mekânlarına ayrılmıştır.¹ Bu mekânlar, zemin kat ve esas katı bağlayan merdivenin bulunduğu avluya açılırlar. Taş zeminli bu avlu kimi zaman evin içerisine dahil edilmeyip açık mekân olarak düzenlenmiştir.

¹ “Gedey”: Yapıların zemin katında bulunan, sıvasız duvarlı ve sıkıştırılmış toprak zeminli depolama mekânlarıdır. Ahır ve samanlık olarak kullanılan bu mekânların giriş kapısı hayvanların rahatça girip çıkabileceği yükseklik ve genişliktedir (Hacıkura, 2000, Ek A). “Ambar”: Tahıl gibi kuru ürünlerin ahşap sandıklara konularak depolandığı mekânlardır; duvarları sıvalıdır ve zemin seviyesi genellikle diğer zemin kat mekânlarından daha yüksektedir.

Fotoğraf 3. Alanya Kale yerleşimi / *Alanya Castle settlement* (Erkovan, 2022).**Fotoğraf 4.** Tophane Mahallesi / *Tophane neighbourhood* (Erkovan, 2022).

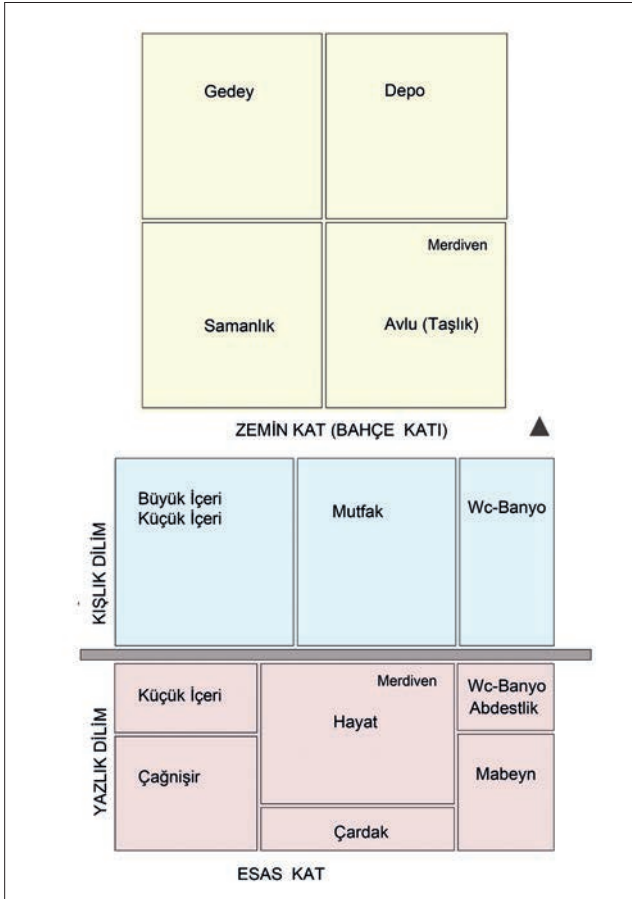
Açık avluya sahip evlerde giriş kapısı, avluda bulunan ve yan kısımları ahşap duvar ile kaplanmış merdivenin önünde bulunur. Evlerin özgün ve belirgin özelliği mekânların “yazlık” ve “kışlık” dilimler olarak iki komşu birim halinde düzenlenmiş olmasıdır (Şek. 2). “Hayat”, “çağnişir”, “çardak” ve “mabeyn” olarak adlandırılan mekânlardan oluşan yazlık dilim manzara yönünde ve çıkma şeklinde planlanmıştır.² Yaz mevsiminin kışa göre daha uzun sürmesi ve yapının bu bölümünün daha yoğun kullanılması nedeniyle, kışlık dilime

göre daha özenli bir şekilde inşa edilmiştir. Ana malzemesi ahşap olan yazlık dilim çıkmasını beden duvarlarına dayanan ahşap destekler taşımaktadır. Üst kat ahşap karkas üzerine ahşap kaplama olarak yapılmış, bazı örneklerde de kırıktı sıva ile bitirilmiştir. Kışlık dilim yazlık dilimin gerisinde kalan, değişik boyutlarda odalardan ve mutfaktan oluşmaktadır. Kışlık kesimdeki odalar soğuğu geçirmeyecek şekilde masif taş ve ahşap hatıllı yığma taş duvar gibi malzeme ve tekniklerle yapıldığından rüzgâr ve esintilere karşı daha korunaklıdır.

² “Çağnişir”: Evin en güzel manzaraya bakan, en ayrıntılı ve bezemeli odasıdır. Yüklük ve sedir gibi yerine göre yapılmış tefriş elemanları ile birlikte planlanmıştır (Hacıkura, 2000, Ek A). “Mabeyn”: Çağnişir gibi düzenlenmiş ancak daha küçük olan bu mekân genellikle güneye bakacak şekilde konumlandırılmıştır. Kalabalık misafir gruplarının ağırlandığı durumlarda kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Genellikle büyük konutlarda çağnişir ve mabeyn iki ayrı oda olarak bulunur (Hacıkura, 2000, s. 34). “İçeri”: Uyumak için kullanılan odalar olup, ebeveynler için “büyük içeri”, çocuklar için “küçük içeri” olacak şekilde ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bu odaların içinde ocak, dolap, sedir gibi mekânın mimarisine uyulan tefriş elemanları bulunur (Şener, 1976, s. 6).

Pencere boyutları yazlık dilime göre daha küçüktür. Her iki dilimde de odalar enine dizilmiştir, ancak iç ve dış mekânlar daha yalın bir şekilde düzenlenmiştir (Şener, 1984, s. 10-11; Türkmen, 1996, s. 57). Yazlık-kışık kullanımı Alanya gibi Akdeniz ikliminin hâkim olduğu ılıman bölgelerde gün içinde yer değiştirmeyi de temsil eder. Buna göre, güneşin yakıcı olduğu gündüz saatlerinde daha korunaklı, az açıklıklı, kalın duvarlı ve kışık olarak adlandırılan bölümler tercih edilir. Tüm ev halkının bir araya geldiği akşam saatlerinde ise yaşama mekânı olarak daha esintili, gündüz sıcaklığını içerde tutmayan, hafif malzeme ile yapılmış özel odaların bulunduğu yazlık dilim kullanılır.

Şekil 2. Alanya geleneksel konutları, şematik kat planları (Şener, 1984, 12'den yeniden üretilmiştir.) / *Alanya traditional houses, schematic floor plans (adapted from Şener, 1984, s. 12).*

Alanya suriçi evleri çoğunlukla tek yapı ölçeğinde çalışılmıştır.³ Tipolojik bilgi ve belgeleme sunan bu çalışmaları desteklemek ve karşılaştırmalı

değerlendirebilmek amacıyla yapılan arazi çalışmalarında topolojik mekân ilişkisini görünür ve güçlü bir biçimde temsil eden, eğime ve çevresel bağlama uyumlandırılmış 22 adet konut örnek olarak seçilmiş, yerinde incelenmiş, sahipleri ile görüşmeler yapılarak yapım ve kullanım hakkında bilgi derlenmiştir. Yerinde yapılan tespitler ve belgeleme sokak, konut, mekân ve işlev arasındaki ilişkiler ve etkileşimlerinin deneyimlenmesini, evlerin mimari tasarımını yönlendiren tektonik bileşenlerin ve işlevsel unsurların izlenmesini sağlamıştır. Bu bağlamda sokak taşmaları olarak tanımlanan çıkmaların, evlerin ayırt edici, özgün ve mekân kurucu bileşenleri olarak öne çıktığı görülmüştür. Bu makale, çıkmalar üzerine bir örneklem ve topolojik bir okuma sunmaktadır.

GELENEKSEL KONUT VE ÇIKMA ÜZERİNE

Geleneksel konutlarda yaşam katının birinci kat olarak düzenlenmesi ve bu katta yapılan çıkma uygulamasının tarihselliği ve kökeni üzerine değişik görüşler sunulmuştur. Arel (1982, s. 39), yaşam katının zeminden üst kata taşınmasını, Orta Asya'da Türklerin yerleştiği bölgelerde var olan ve savunmaya öncelik vermeyi amaçlayan bir mimari anlayış içinde ortaya çıkmış "yüksek ev" tipi ile ilişkilendirerek bu ev tipinin Anadolu'ya Türklerin yayılma hareketi ile ulaştığını belirtir. "Yüksek ev" tipolojisini zemin kattan bağımsız hareket eden Osmanlı döneminin "asma ev" yaklaşımıyla da ilişkilendiren Arel'e (1982, s. 34-39) göre, Anadolu'da ilk çağlardan beri inşa edilen tek katlı ev geleneği savunma, işlevsel gereksinim ve toplum yapısından kaynaklı ihtiyaçlar nedeni ile değişmiş, tek katlı evlere kat eklenmiş ve iki tip zaman içinde kaynaşmıştır. Yaşam katının üste alınmasında simgesel ve kültürel öğeler de rol oynamıştır (Arel, 1982, s. 39). Türk toplumunda konuk ağırlamak önemli bir sosyal ritüeldir ve konuklar konutun en iyi mekânlarında misafir edilir. Alanya evlerinde gözlenen mabeyn ve çağnişir mekânlarında olduğu gibi geleneksel konutlarda da konuk ağırlamak için üst katta düzenlenen başoda kullanılır (Arel, 1982, s. 39).

Başoda, mabeyn ve çağnişir gibi konuk ağırlanan prestijli mekânlar, büyüklük ve bezemenin yanısıra dışarı doğru yapılan mekânsal çıkmalarla da özelleştirilir. Çıkma, odanın/mekânın sokağa ya da avluya doğru uzanan, üç yan pencere uzantısıdır ve "şahnişin", "bakıncak", "cunba" gibi değişik isimlerle adlandırılır (Hasol, 1995, s. 119, 425).

³ Arı, N. G. (2016). *Antalya İli Alanya İlçesi Mithat Tokuş Konağı Restorasyon Önerisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; Göncü, Ö. (2012). *The Conservation Proposal of Hasanağalar (Alaydın) House in Alanya* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; Hacıkura, N. (2000). *Alanya'da Müftüoğlu Evi Restorasyon Projesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; Ceylan, O. (1997). Geleneksel Alanya Evleri. *Art Decor*, 5 (57), 76-87; Şener, H. (1976). Geleneksel Konutların Korunmasına Bazı Analitik Yaklaşımlar Örnek: Alanya'da Geleneksel Konutlar. İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni, 7 (2), 2-10; Şener, H. (1984). *Alanya'da Geleneksel Konutlar*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi; Gönüllü, M. N. (2001). Alanya Yaylalarında Geleneksel Meskenler ve Barınaklar. *Türk Akdeniz Dergisi 2000 Belleten*, Antalya, ss. 49-60; Koçak, E. C. (2004). "Alanya'nın Merkezinde Yaşayan Halkın Göç Ettiği Yaylalarda Geçici (Basit) Türde Yapılmış Geleneksel Evler ve Bir Örnek-Alaydın Evi". F. Nafiz Koçak (Der.), *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*. Hür Ofset, 53-57.

Cunba, Osmanlı arşiv belgelerinde ve *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde binanın kat duvarı yüzeyinden dışarıya doğru yapılan çıkmaların küçüğü için kullanılan bir deyim olarak geçer; büyük çıkma “şâhnişin”, etrafı açık çıkma “balkon” olarak adlandırılır (Pakalın, 1971, s. 310). Aynı sözlükte “şâhnişin”, evin sokak üzerine taşan çıkmalarına verilen isim olarak da belirtilir. “Şahnişin” olarak anılan ve halk arasında “şahniş” olarak da kullanılan şahnişinin, kelime anlamı şahların oturmalarına lâyük yerdir (Pakalın, 1971, s. 305).

Sedat Hakkı Eldem'e göre, 16-17. yüzyıldan başlayarak geleneksel evlerin sokak cephelerine pencere açılmış, eklenen çıkma ve şahnişinlerle sokak cephesi vurgulanmıştır (Eldem, 1984, s. 1-2). Eldem (1984) tipolojik olarak ele aldığı geleneksel konutlarda çıkmanın oluşumunu odanın bağımsız bir mekân olarak hareket etmesine bağlar. Açık sofa cephesinde konumlanmış odaların yanısıra, hayata bakan veya açılan biçimde düzenlenmiş “köşk odalar” ve “sofa köşkleri” de vardır. Eldem'e göre çıkmalar iklimsel sebepler başta olmak üzere çeşitli nedenlerle sofanın içeriye alınmasından sonra odaların yapı çeperlerinde düzenlenmesi ile şekillenmiştir. Bu anlamda çıkmalar hanenin içe dönük yaşam ve mekân kurgusu geleneği içinde, dış mekânla ilişkilene tercihini temsil eden öğelere dönüşmüş; ideal plandan uzaklaşan çarpık formlu evlerde çıkmalarla ideal plana yaklaşılmış; duvar üzerine eğri çıkmalar yapılarak ideal plana yakın konutlar inşa edilmiştir (Eldem, 1984, s. 19-20). Yürekli'ye (2005) göre ise çıkma biçimlenişleri farklı strüktürel kurguların sonucudur. Çıkmalar, momenti azaltıp ahşabın taşıyıcılığını arttırarak odanın boyutunu büyütmede ve böylece ahşap strüktürün görece hafifliğini güçlendirmektedir (Yürekli ve Yürekli, 2005, s. 16, 30, 44).

Evin işlevsel kullanımını desteklemek, strüktürel zorunluluk ve/veya hane halkının yaşam konforunu artırmak için yapılan çıkmalar aynı zamanda iç ve dış ilişkisini de kurmaktadır. Yapının üst katı dış mekânla, yani sokakla ilişki kurulan kat olarak değerlendirildiği için bu kattaki odalar sadece pencereler ile değil sokağa yapılan mekânsal taşmalarla, yani çıkmalarla da kontrollü bir biçimde sokakla ilişkilendirilmiştir. Geleneksel yerleşimlerde sokak düzeninin genellikle zaman içinde ve organik olarak gelişmiş olması, konutların zemin katlarının sokak düzenini takip etmesini zorunlu kılmış, bu durum zemin katların pek çok durumda açılı bir dış çeperle yapılmasını gerektirmiştir. Çıkmalar, hem oluşan bu açılı çeperi üst katta düzelterek ortogonal bir çepere dönüştürmek, hem de yaşam katında daha fazla yer elde etmek için değerlendirilmiştir.

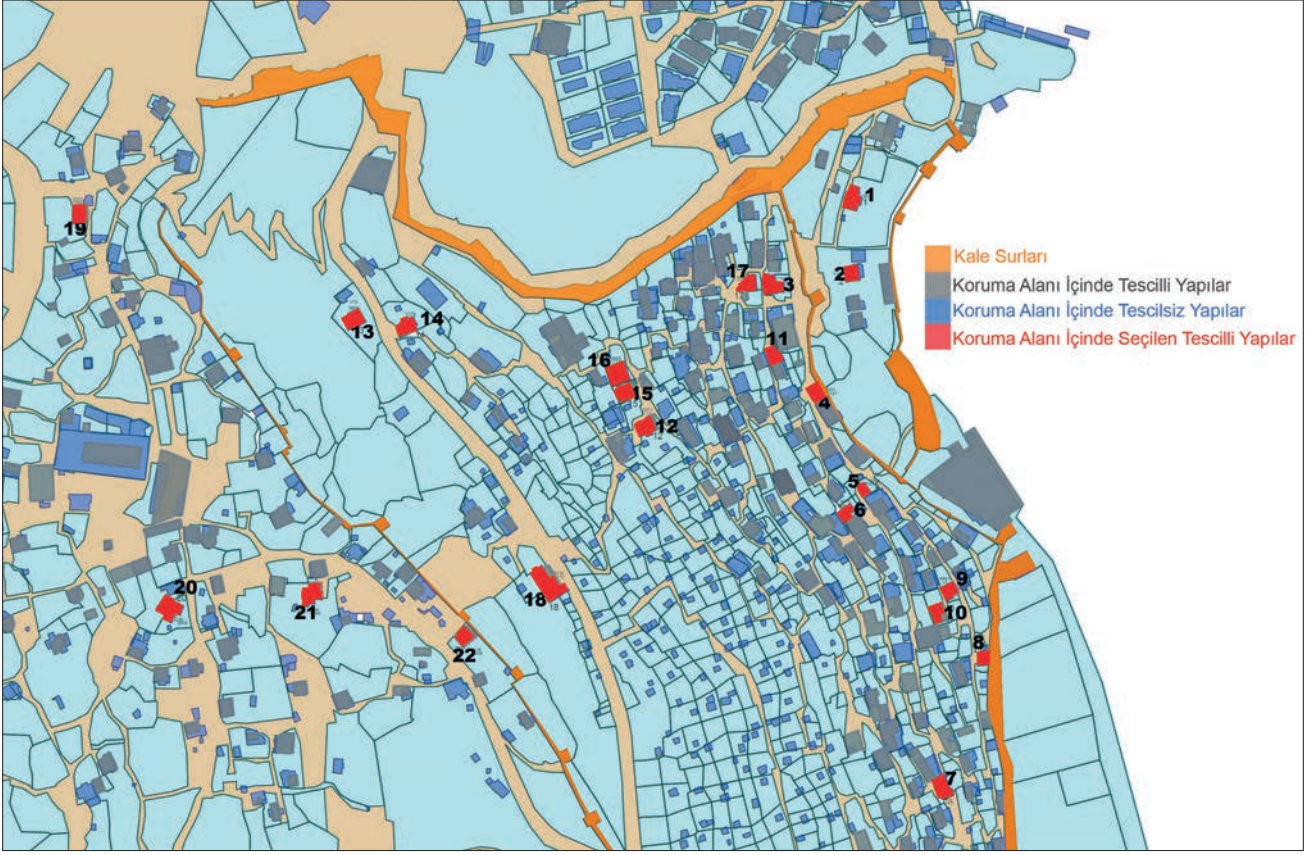
Şüphesiz ki çıkmalar, sokakla ilişki kuran, manzaralı ve aydınlık mekânlar olarak geniş bir yapı alanı üzerinde inşa edilmiş, düzgün formlu zemin katlara sahip evlerin yaşam katlarında da tercih edilmiştir. Yaşam katının çıkmalarla desteklenerek büyütülmesi, suriçi gibi yapılaşma ve büyüme alanı sınırlı olan yerleşimlerdeki alan kısıtından kaynaklı sıkışık yapı kurgusu içinde tercih edilen bir büyüme çözümü olmuştur. İç avlu planlı geleneksel evlerde avlu, günlük hayatın büyük bir kısmını evde ve iç avluda geçiren kadınlar ve hane halkı için bir dış mekân ortamı sunmuştur. Ancak yerleşim alanı kısıtları nedeniyle iç avlulu ev planının uygulanmadığı durumlarda çıkma, hane halkının dış mekânla ilişkisini kuran mekân olmuştur. Çıkma, yaşam katına mekânsal büyüme dışında nitelikler de katmıştır. Bu anlamda, daha fazla gün ışığı, hava, rüzgâr ve manzara alabilmek için üç yönde şeffaflaşabilen bir cephe ögesi olarak da değerlendirilmiştir. Bazı örneklerde özelleşmiş bir işlev için de çıkma yapıldığı izlenmiştir. Örneğin, Sakarya'da, Geyve Taraklı Mahallesi'nde incelenmiş olan bir evin sofasında ve üç tarafı pencereli odasında yetiştirilen ipek böceğinin gelişmesi için gerekli olan poyrazın evin içine alınabilmesi için, konutun ilgili tarafına küçük çıkmalar yapılarak pencereler açılmıştır (Kafesioğlu, 1955, s. 30-31). Çıkmalar konut dokusu içinde, kapı önünü yağmur ve güneşten koruyan sundurma, yaya kullanımı ağırlıklı sokaklarda gölge alanlar oluşturma gibi işlevsellikler de kazanmıştır (Evren, 1959, s. 6-7). Çıkmalar, özellikle yazlık bölümde ve şahnişin ve çağnişir gibi özel odalarda da sıklıkla uygulanmıştır. Öte yandan, çıkmaların yol kotundan yaya güvenliğini sağlayacak yükseklikte olmaması, özellikle payandalarla inşa edilmiş olanların dar sokakların kullanımını olumsuz etkilemesi; ahşaptan yapılan çıkmaların yangınların başlaması ve yayılmasına neden olması gibi çeşitli olumsuzluklara yol açtığı da belirtilmektedir (Arseven, 1984, s. 108). Bu nedenle Osmanlı döneminde hem yangınların önlenmesi hem de sokak güvenliği bakımından çıkmaların yüksekliği ve genişliğiyle ilgili kurallar ve vergiler getirilerek, çıkma uygulamaları kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır (Şenyurt, 2016, s. 90-94).

ALANYA SURİÇİ BAĞLAMINDA ÇIKMA

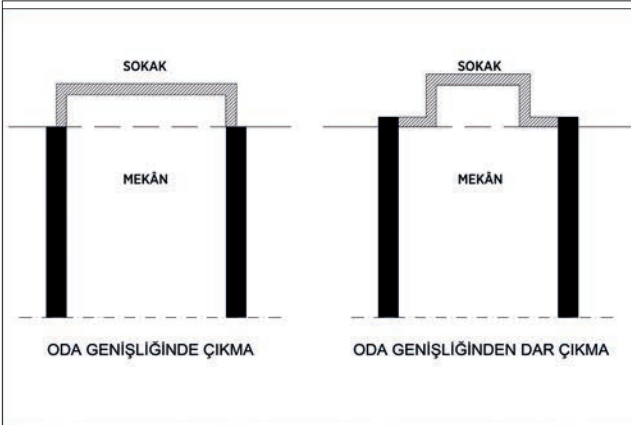
Geleneksel sokak dokusu içerisindeki 22 adet konutta yapılan incelemede değişik çıkma uygulamaları belgelenmiştir (Şek. 3).

Araştırmada, yaşam katı cephesinin tamamının çıkma olarak düzenlendiği, birden fazla odada/yaşam mekânında oda genişliğinde çıkmaların bulunduğu ve oturma biriminden daha dar çıkmaların yapıldığı örnekler görülmüştür (Şek. 4).

Şekil 3. Tophane ve Hisariçi Mahalleleri, incelenen konutları gösteren yerleşim haritası / *Tophane and Hisariçi neighbourhoods, settlement map showing the examined houses* (Erkovan, 2022).

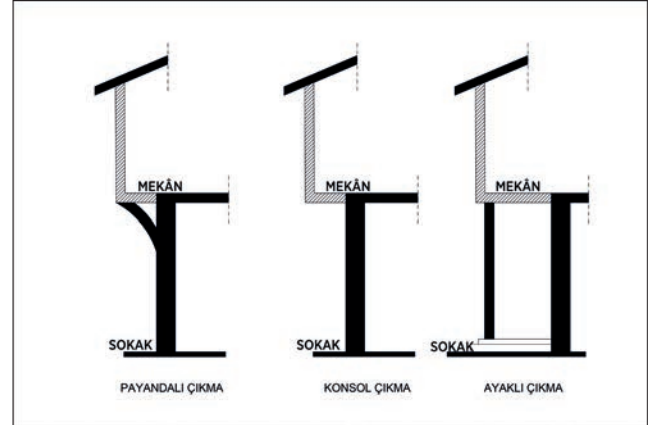
Şekil 4. Yaşam katı cephesindeki çıkma düzenlemeleri, şematik çizim / *Protrusion arrangements on the living floor façade, schematic drawing* (Erkovan, 2022).

Ayrıca incelenen örneklerde şahnişin olarak adlandırılan başodalarda köşe çıkması biçiminde yapılan çıkmalar ile sokak kapısı üzerine gölgelik oluşturacak biçimde düzenlenen çıkmaların da sayıca çok olduğu izlenmiştir.

Hafif malzeme olan ahşap kullanılarak, bağdadi duvarlar biçiminde inşa edilen çıkmalar yapım tekniği bakımından “konsol”, “payandalı” ve “ayaklar üzerinde”; biçimsel açıdan da “dik açılı” ve “gönye çıkma” olmak üzere gruplandırılabilir (Şek. 5 ve 6; Foto. 5 ve 6).

Şekil 5. Yapım tekniklerine göre çıkma tipleri, şematik çizim / *Protrusion types according to construction techniques, schematic drawing* (Erkovan, 2022).

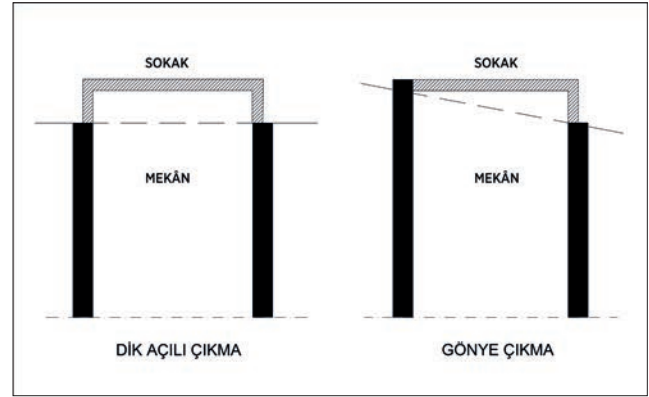

Eğimli bir arazide kurulmuş olduğu için özgün bir sokak dokusuna sahip olan Alanya suriçi yerleşiminin sokak dokusundaki hareketlilik çıkmalarla belirginleşir. Yaşam katındaki her bir odanın çeşitli işlevleri yerine getirecek bir mekân ve tefriş anlayışı ile, yani adeta bağımsız bir ev kurgusu içinde tasarlandığı geleneksel evlerdeki bir diğer tasarım prensibi de mekânsal mahremiyetin sağlanmasıdır. Bu nedenle yapılar içe dönük olarak tasarlanmış, mümkün olan durumlarda iç avlu etrafında şekillendirilmiş, sokak tarafına nispeten daha kapalı bırakılmış ve kimi zaman sokak kapısı dış mekâna açılan tek açıklık olarak planlanmıştır.

Fotoğraf 5. Yapım tekniklerine göre çıkmalar / *Protrusion types according to construction techniques* (Erkovan, 2022).

Şekil 6. Biçimsel bakımdan çıkma tipleri, şematik çizim / *Protrusion types according to form, schematic drawing* (Erkovan, 2022).

Ancak zaman içinde, gerek işlevsel ihtiyaçlardan kaynaklı mekânsal büyüme arzusu ve yaşam katının sosyal ve mekânsal prestijini temsil edecek nitelikte mekân ihtiyacı, gerekse de yaşam katına daha fazla ışık ve sokak manzarası alma beklentisi, çıkmanın yaşam katını sokağa uzatan, çok işlevli bir mimari öge olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

Bir “ilişki kurma” elemanı olarak işlev kazanan çıkmalardaki pencereler yaşam katı ve hane halkının dışarıya açılmasına olanak sağlamıştır. Çıkma, zamanla özelleşerek evin en çekici ve konforlu oturma yerine dönüşmüştür. Hem düzgün geometrik formlu alanlar elde etmek, hem de daha fazla ışık, hava ve manzara alabilmek amacıyla tek bir odada değil, evin diğer odalarında da kullanılmaya başlanmıştır. Alanya suriçi yerleşiminde bu durumları temsil eden çıkma örnekleri vardır. Çıkmalar aracılığıyla, dar ve biçimsiz sokak dokusu içerisinde daha düzgün üst katlar ve odalar yaratılmış, aynı zamanda kontrollü bir şekilde sokak ile ilişki kurulmuştur.

Fotoğraf 6. Biçimine göre çıkma tipleri / *Protrusion types according to form* (Erkovan, 2022).

Her bir çıkma yapım tekniği ve malzemesi, büyüklüğü, yapıdaki konumu, biçimi ve mekânsal düzenlemesi bakımından farklılaşsa da sokak üzerindeki etkisi benzerdir. Kat genişliğinde, oda genişliğinde veya oda cephesinden daha dar düzenlenmiş olan çıkımlar farklılıklarına rağmen ritmik olarak devam eden pencereleri ile iç-dış bağlantısını sağlamaktadır. Pencerelerin alt kısmında yer alan ahşap kafesler mahremiyet beklentisini karşılayan bir uygulama olarak iç-dış ilişkisi arasında bir arakesit yüzeydir. İçerde özelleşmiş bir oturma alanını tanımlayan çıkımlar, gölgelik veya giriş saçağı olarak sokak dokusuna da dahil olurlar. Bazı sokaklarda çıkımlar sokağın devamlılığı içerisinde ritmik bir düzen sağlarken, bazı durumlarda çıkımların taşıyıcıları sokak dokusunun bir parçası olurlar.

DOKU-SOKAK-EV-ÇIKMA: ALANYA GELENEKSEL YERLEŞİMİ ÜZERİNE TOPOLOJİK BİR OKUMA

Geleneksel yerleşimler kimi zaman çok seyrek bir yapılaşma örneği sergiler, kimi zaman ise tek bir yapıdan oluşmuş gibi kitlesel bir grup veya sıra düzeni içinde gelişir. Yerleşme özellikleri ne olursa olsun tüm yapılar birlikte ve aynı doğal çevre koşulları içinde var olur. Yerleşmeyi oluşturan yapıların bir araya gelme biçimleri, bir yandan yapıların kendi iç-mekân kurgularını etkiler, diğer yandan yerleşmenin morfolojik karakterini oluşturur (Eyüce, 2005, s. 24). Bu nedenle tek yapı ölçeğinde yapılan tipolojik tespitler yapıların çevresel ve mekânsal özelliklerinden bağımsız olarak değerlendirilmesine ve geleneksel yerleşmelerin var olduğu çevreden bağımsız düşünülmesine neden olabilir. Gestalt teorisine göre bütün parçalardan oluşur, fakat parçalar tek tek bütünü yansıtmazlar; tersine bu parçalar, bütünün özelliğine göre belirlenirler (Zengel, 2008, s. 26). Bu nedenle yapıların biçimlenme özellikleri ile belirginleşen tektonik yapıları ve mimari özellikleri ile mekânlar arası ilişkilerin kurgulanma özelliklerinin birlikte ele alınması, geleneksel yapıları çevrelerin bütüncül bir çerçeve içinde anlamlandırılması, kavramsal veya tematik açılardan irdelenmesi ve bağlam içinde anlaşılmasını sağlar. Evin plan kurgusu ile temel mekânsal bileşen olan odanın zemini, tavanı, duvarları, kapı ve pencere boşlukları ve bunların duvar yüzeyleri ile olan ilişkileri hacimsel ve mekânsal nitelikleri tanımlayan mimari öğelerdir. Mekân, görsel algıya hitap eden niteliklerinin yanı sıra, tekil olarak ya da birlikte, karanlık, aydınlık, koku, dokular ve dokunsal duyular gibi diğer algısal unsurlarla da tanımlanır (Eyüce, 2005, s. 27).

Geleneksel konut bağlamında mekânları oluşturan öğeler ve bu öğelerin birlikte kurguladığı ilişki mantığı ile mekânların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi, bir bakıma ilişkiler bilimi olarak da tanımlanan topoloji kavramı çerçevesinde ele alınabilir. Topolojik ilişkiler hem mekânların metrik olmayan özelliklerini hem de mekânsal düzeni tarifler.

Bu düzen sayısal ifadelerden çok mekânlar arası ulaşımın nasıl sağlandığı ile ilgilidir. Haq'a (2001, s. 54) göre temel topolojik bilgi, bir rotadaki belirli mekânların birbirlerine göre konumu öğrenilmeye başlandığında elde edilir. Bu, "yerel düzeyde bilgi" olarak tanımlanırken tüm mekânların birbirleriyle ilişkileri öğrenildiğinde "yüksek düzeyde bilgi" edinilmiş olur. Kişinin alanı çok kere deneyimlemesiyle de "alan bilgisi" elde edilir (Köseoğlu, 2012, s. 48). Elde edilen alan bilgisi verileri sayısal veriler yerine mekânların dizilimleri, konumları ve birbirlerine göre durumlarından oluşan sentaktik bir bakışıdır. Sentaktik bakış açısına göre mimari sentaks kavramı mekânları oluşturan öğelerin bir araya getirilme kurallarını ele alır (Fischer, 2015, s. 63). Mimari sentaks, bağlantı biçimlerinin mekânsal olması ve öğelerin altına, üstüne, arkasına, yanına, içine yerleştirilebilir olmasıyla üç boyutlu ilişkileri yansıtır. Mekân düzenlemedeki bu temel olasılıklara ulaşmak için Piaget çocukların mekânları zihinlerinde nasıl canlandırdıklarını araştırmış ve metrik bir düzenleme tespit edememiştir. Piaget'e göre topolojik mekân, tamamen belli bir biçimin içerisinde var olan komşuluk, kopukluk, çevrelemek gibi niteliksel ilişkilere dayanır (Akarsu, 1984, s. 32). Topolojik mekân ölçüm yapılmadan betimlenebilir ve tanımlanabilir; katı biçimler, uzaklıklar, doğrular, açılar gibi her türlü ölçü bu mekâna yabancıdır. Bu da matematiksel ilişki ya da düzlemlerin yanında ya da altında başka bir anlama düzlemi daha olduğunu; bu düzlemde mekânsal bağlantıları kuran başka bir sistemin yer aldığını; insanın mekânı algılamasının ve mekân algısına yönelik biçimsel düzenlemeler yapabilmesinin temelini de bu sistemin oluşturduğuna işaret eder (Fischer, 2015, s. 62). Piaget ve Inhelder'a (1956, s. 6-8) göre topolojik mekân kavramı nesnel arasındaki nitel ilişkilerle ilgili olup beş adet topolojik mekân ilişkisi vardır:

- Yakınlık (*Proximity*)
- Kopukluk (*Separation*)
- Sıra-düzen (*Order*)
- Çevreleme (*Enclosure*)
- Süreklilik (*Continuity*)

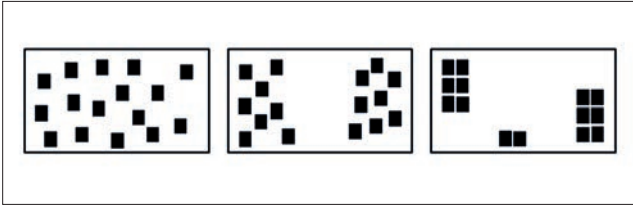
Bu çerçevede, Alanya geleneksel konutlarındaki çıkımları, bu mekânsal ilişkiler üzerinden, kent ölçeğinde ve yapı ölçeğinde değerlendiren bir yaklaşımla ele alarak, tipoloji yoğunluklu mevcut çalışmaları zenginleştirilecek topolojik bir okuma yapılabilir.

Yakınlık (*Proximity*)

Fisher'e (2015) göre yan yana duran iki cismin bir mekân olarak algılanması yerleşimin düzenine bağlıdır ve burada "birbirine yakınlık" önemli rol oynar. Cisimler uzaksa ayrı olarak algılanacağı için mekânın boş olduğu düşünülür, cisimler yaklaştıkça bağ kuvvetlenir ve cisimler arasındaki yakınlık ilişkisine dayanan bir

“ara mekân” kavramı ortaya çıkar (Şek. 7). Piaget ve Inhelder’a (1956, s. 6) göre algısal anlamda en temel mekânsal ilişki “yakınlık” ilişkisidir. Çocuklar üzerinden yaptıkları tanımlamaya göre, bir çocuk için nesnel arasındaki en güçlü ilişki yakınlıktır. Çocuk küçükken benzerlik, simetrik gibi olgular yakınlığa göre daha zayıf ve etkisiz kalırken, çocuk büyüdükçe algısal bütünü oluşturan öğeler daha büyük mesafelerde ilişkilenebilir (Piaget ve Inhelder, 1956, s. 7).

Şekil 7. Biçimler arası yakınlık ilişkisi / *Proximity relationship between forms*

Alanya geleneksel yerleşiminde yapıların kale içerisindeki sokak dokusunda birbirleriyle yakınlık ve uzaklık ilişkisi içinde oldukları, yapılarıdaki çıkmaların da benzer biçimde hem yapılar arasında, hem de tek yapı ölçeğindeki birden fazla çıkma anlamında birbirleriyle çeşitli yakınlık ilişkileri

içinde olduğu izlenir. Bu anlamda birbirlerine yakın ve uzak oluşları ile “tek tek” veya “ayrık” olarak tanımlanabilir. Bu ilişkiler yakınlıkla aralarında daha sıkı bağların oluştuğu ve koşut olarak burada bir ‘ara mekân’ ortaya çıktığı görülür. Evlerin birbirine yaklaşmasıyla ara mekânlar da yoğunlaşır. Bu yoğunluk da yapıların mekânsal konumlarını daha güçlü hale getirir. Ara mekân Alanya surlu yerleşiminde topoğrafyanın dikliği nedeniyle yatay ve düşey düzlemlerde ortaya çıkar. Yatayda konutlar arası boşluklar veya bitişik konutların bittiği yerde başlayan yol boşluğu ile, düşeyde ise bir yapının diğerinin çatısını kullanmasıyla algılanır. Mekânsal pratikler algılanan mekânda rutinler, yol ve sokak ağları ve yaşam biçimleri üzerinden değerlendirilir. Bu algıda mekân kullanıcılarının sokak ya da kentsel alandaki günlük deneyimleri analiz edilir (Lefebvre, 1991, s. 42; Softaoğlu, 2019, s. 60). Ayrıca sokakların darlığı ve dikliği ile konutların sürekliliği arasında kalan ve evlerin altından geçen yarı kapalı, hem özel hem de kamusal alana dahil edilebilen geçitler de bir ara mekân tanımlarlar. Ara mekânlar yapıların birbirine göre konumlanması açısından kimi zaman açık bir alan tanımlarken, kimi zaman da yarı açık bir mekân olarak algılanır (Foto. 7).

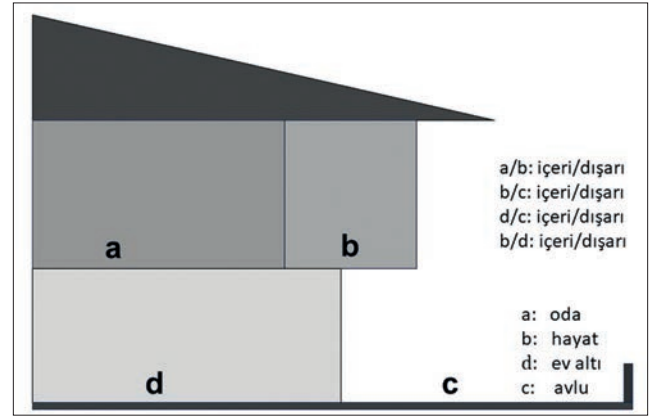
Fotoğraf 7. Geleneksel konutlarda yakınlık ilişkisi / *Proximity relationship in traditional houses* (Erkovan, 2022).

Kopukluk (*Separation*)

Kopukluk, birbirine kısmen uyum sağlamış ve karışmış olan iki komşu nesnenin birbirinden ayrıştığını algılatan durumu temsil eder (Piaget ve Inhelder, 1956, s. 8). Bu durum geleneksel konutlarda karşıtlık olarak tanımlanabilir. Nitekim Arel de (1982, s. 54) Osmanlı evinin işlevsel düzeyde, açık-kapalı, oda-hayat, içeri-dışarı karşıtlıklarında anlatım bulunduğunu belirtmiştir. Geleneksel ev mimarisinde zemin katla esas kat arasında işlevsel düzeyde beliren karşıtlık, kültürel içerik düzeyinde hiyerarşik bir karşıtlık olarak tezahür eder. Bir başka deyişle, yaşama ve hizmet alanlarının düzeydeki ayrımı bir karşıtlığı, yaşam alanında evin şahnişin olarak adlandırılan en değerli odasının çıkımlarla ayrıştırılarak kendini belli etmesi bir diğer karşıtlığı temsil eder. Konutlarda evin rutinlerinden ayrı, yani günlük yaşamın dışında bir konum ve anlama sahip olan konuk odası, evde aile içi yaşama karşılık gelen sosyal ilişkilerin kurulduğu yerdir. Bu odalar, bağımsız olmaktan çıkıp oturma ve yatma amaçlı olarak gündelik kullanıma dahil edildiklerinde dahi özel durumlarını korurlar. Şahnişinin yapı kitlesinde belirginleşmesi, dış çevreye görsel açılım sağlayacak şekilde kurulması, onun bu özerkliğinin gereği olarak görülebilir (Arel, 1982, s. 54). Alanya geleneksel konutlarında şahnişin dışında diğer odalara göre daha özenle düzenlenmiş olan mabeyn de şahnişin ile birlikte haremlik-selamlık ayrımını mekânsal olarak temsil eden farklı bir karşıtlık örneğidir. Özellikle Alanya geleneksel konutlarında görülen yazlık dilim-kışlık dilim (Şener, 1984, s. 12) ilişkisi Arel'e (1982) göre evin genel niteliğinde kırsallık ön planda olduğu zaman devreye giren ve anlam bulan bir karşıtlıktır. Evin içi-evin dışı düzeyinde kalan bu karşıtlık, daha gelişmiş, kent bağlamındaki ev örneklerinde oda-hayat kutuplaşması şeklini alır (Şekil 8). Mekânsal kurgulanan bu tür karşıtlıkların işlevsel içeriği özel-genel ve yazlık-kışlık ilişkileridir. Bu farklılık Alanya geleneksel konutlarında yapı strüktüründe de açıkça izlenmektedir (Foto. 8).

Şekil 8. İçeri / Dışarı karşıtlığı / *Inside / Outside opposition* (adapted from Arel, 1982, Resim 103.).

Hayat ve yazlık dilimler hafif ahşap karkas, kışlık dilimler ise masif taştan, ahşap hatıllı yığma taş duvarlarla inşa edilmiştir. Yazlık dilim çok açıklıklı, akşam esintilerini alacak biçimde düzenlenmiş ve çıkımlarla dışarı taşınarak manzaraya, sokağa ve rüzgâr esintilerine açık hale getirilmiştir. İklimsel döngü dışında gece ve gündüz arasındaki ayırım da bu karşıtlık içerisinde değerlendirilebilir. Sıcaklığın fazla olduğu gündüz zamanlarında daha kapalı, az açıklıklı taş duvarlı bölümler tercih edilirken, gece ısı tutmayan ahşap malzemenin kullanıldığı bölümler oturma, yatma ve misafir ağırlama için tercih edilir. İçerisi-dışarı karşıtlığı çıkma özelinde de belirgindir. Çıkma, yapıdaki konumu, mekânsal kullanımı ve çoğu durumlarda yapı malzemesi ile iç-dış karşıtlığını daha okunur ve algılanır hale getirir. Yapı malzemesi ile belirginleşen bu kopukluk Gestalt prensibi olan figür-zemin ilişkisindeki algı farklılığı ile de tanımlanabilir. Farklılaşan malzeme ve formuyla ana yapıdan kopan çıkımlar, aynı zamanda iç mekânda oluşan süreklilik ile vurgulanan bir algıya dönüşür.

Fotoğraf 8. Geleneksel konutlarda karşıtlık ilişkisi / *Proximity relationship in traditional houses* (Erkovan, 2022).

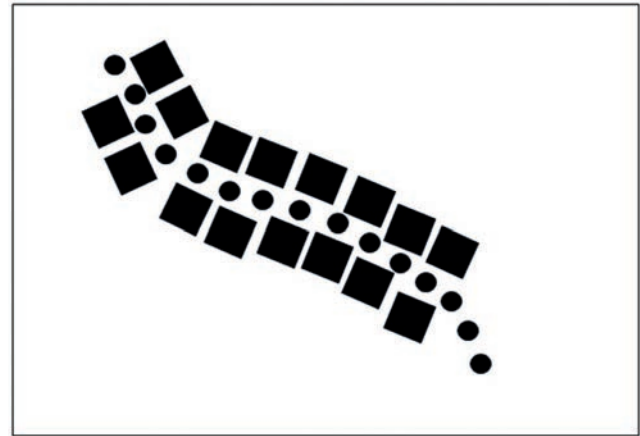
Sıra-düzen (*Order*)

İki veya daha fazla komşu nesneden birinin diğerinden daha önce geldiğinin ayırt edilebilmesiyle ortaya çıkan ilişki durumudur (Piaget ve Inhelder, 1956, s. 7). Bazı davranış süreçleri gerek zamanda, gerekse mekânda belli bir sırayla gerçekleşir ve geri döndürülemez. Bu durum özellikle üretimin ya da imalatın belli bir sırayla yapıldığı yerler için önemlidir (Fisher, 2015, s. 74). Örneğin geleneksel konutlarda hayat gibi ortak kullanım alanlarından daha özelleşmiş odalara doğru yapılan sıralama ya da bir yapının strüktürel yapım aşamalarında belirli bir sıralamayı takip etme zorunluluğu gibi. Bu durum algıya dayalı, fakat zorunlu bir sıralama olarak düşünülebilir. Çok sayıda cisim belli bir sıraya sokulursa, yakınlık-uzaklık ilişkisine yön ilişkisi de katılır ve mekânı oluşturan öğelerin tümünün aynı doğrultuyu göstermesi sağlanır (Fischer, 2015, s. 65). Bir duvar yalıtımında yalıtım malzemelerinin sıralı düzenlenişinin yanı sıra yön de (iç-dış bakımından) önemlidir ve yön ters çevrilemediği gibi malzemelerin sırası da değiştirilemez (Fisher, 2015, s. 80). Alanya geleneksel konutlarında sıralı düzen anlayışı plan şemasındaki yazlık-kışık dilim ayırımında görüldüğü gibi, odaların sıralı düzenlenişinde ve yönlendiğinde de açıkça

izlenir. Pek çok örnekte olduğu gibi, Alanya suriçi yerleşiminde konutların sıralı düzeni, zemin katlarının sokak yönü doğrultusunu takip eden bir düzen içinde planlanmasını getirmiştir (Şek. 9, Foto. 9). Üst katların yaptığı çıkmalar zemin katlarla aynı hizada olmasalar dahi, yine sokağın yönünü tariflemektedir.

Çevreleme (*Enclosure*)

Şekil 9. Sıra-düzen ilişkisi / *Order relationship*.

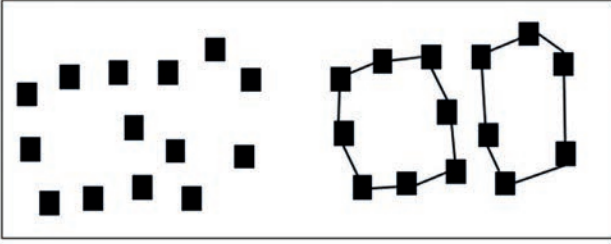

Fotoğraf 9. Geleneksel konutlarda sıra-düzen ilişkisi / *Order relationship in traditional houses* (Erkovan, 2022)

İki boyutlu düzlemde bir nesnenin etrafının diğer nesnelere tarafından sarılması çevreleme ilişkisini tanımlar. Üç boyutlu düzlemde çevreleme ilişkisi, “içinde olmak” kavramıyla tanımlanır. Çevreleme, üç boyutu da kapsadığından, yakınlık, kopukluk ve düzen ilişkilerinden daha karmaşık bir tanımdır (Piaget ve Inhelder, 1956, s. 8). Çevreleme ilişkisi içinde cisimler yükseklikleri ile de, sınırları belli yeni bir mekân oluştururlar (Fisher, 2015, s. 66). İkinci ve üçüncü boyutlar iki farklı mekân kavramının oluşumunu etkiler. Bunlar, yapının kendisi tarafından oluşturulan duvar, tavan, döşeme gibi mimari elemanlarla sınırlandırılan iç mekân ve yapının dış yüzeylerinin, çevresindeki diğer yapılarla birlikte oluşturduğu dış mekândır (Şek. 10). Bir mekânı çevreleyen diğer yapıların veya öğelerin hem plan düzleminde ve hem de yükseklik olarak ele alınması gerekir. Burada vurgulanmak istenen bu mekânların çevreleme ilişkisidir (Booth, 2012, s. 30).

Şekil 10. Çevreleme ilişkisi / *Enclosure relationship*

Alanya örneğinde bu ilişki çıkmalarda izlenebilir. Çıkma uzantılarının kapı üzerinde oluşturduğu sundurma altında kalan alan için bir çevreleme görevi görür. Benzer şekilde çıkmaların uzantılarını taşıyan ayakların altında çevrelediği alan da bir çevreleme ilişkisi yaratır. Çıkma ve ayakların tek veya birlikte oluşturduğu fiziki durum, çevreledikleri alan anlamında mekânsallık yaratır ve yapıyı ve sokağı kamusal-yarı kamusal olarak da tanımlar. Alanya suriçi sokak dokusunda yapıların belirli kat yüksekliklerinde olması ve dar sokaklar gibi olgular çevreleme hissini arttıran durumlardır. Bu aynı zamanda kapalılık hissini arttırdığı gibi mekân oluşumunu da destekler. Yapıların sokak düzlemi boyunca kesintisiz uzandığı durumlarda kapalılık hissi de artar (Foto. 10).

Süreklilik (*Continuity*)

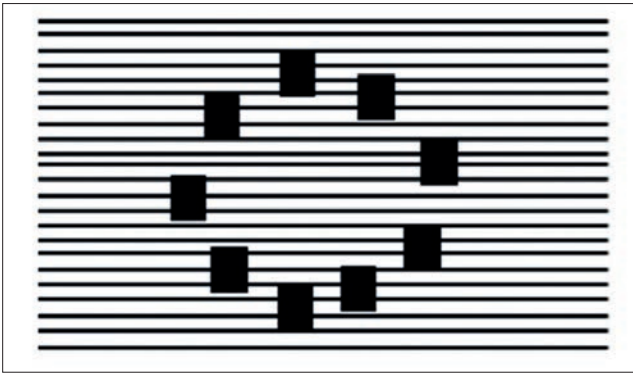
Nesnelerin birbirlerinden ayrılmadan sürekli olarak devam ederek, bir çizgi veya yüzey algısı oluşturması süreklilik ilişkisini temsil eder. Süreklilik algısı, zamanla artan duyarlılık eşliğinin etkisiyle ve yakınlık ve kopukluk ilişkilerinin gelişimiyle dönüşüme uğrayabilir (Piaget ve Inhelder, 1956, s. 8; Berk ve Kaymaz Koca, 2018, s. 575). Mimari tasarımda alışıldık olan öncelikle mekânın sürekliliğini sağlamak; iç mekânı tanımlı ve korunaklı kılmak üzere mekânın sınırlarını belirlemek ve mekâna geçiş, havalandırma ve aydınlatma öğelerini, iç mekân süreklilik algısını kaybettirmeden, kontrollü bir biçimde tasarımla bütünleştirmektir (Fischer, 2015, s. 72).

Fotoğraf 10. Geleneksel konutlarda çevreleme ilişkisi / *Enclosure relationship in traditional houses* (Erkovan, 2022)

Alanya geleneksel konutlarındaki pencerelerin ve çıkmaların ritmik sürekliliğine karşın, çıkmaların üzerindeki pencere açıklıklarının bu sürekliliği bozarak kendi içerisinde yeni bir süreklilik oluşturduğu; bu anlamda çıkmalı mekânın sokaktan algısını ve dışarının da bu mekân içinden algısını arttırıyor olduğu izlenmektedir. Öte yandan, her ne kadar çıkmaların pencere açıklıkları sürekliliği bozuyor gibi görünse de pencere üzerindeki ahşap lentolarla duvardaki süreklilik devam ettirilmekte ve mekânın kapandığı izlenimi yaratılmaktadır (Şek. 11, Foto. 11).

Şekil 11. İç / Dış ve süreklilik ilişkisi / *Inside/Outside and proximity relationship.*

SONUÇ

Oliver (2006, s. 161) geleneksel mimariyi, geleneksel toplumların yaşam biçimi ile ilişkilendirir; bu bütünleşmeyi sadece geleneği somutlaştıran yapılar olarak tanımlar. Ona göre, “geleneksel yapı” diye bir şey veya daha geniş kapsamıyla bir “geleneksel mimari” alan yoktur. Kostof (1985), geleneksel yaşam kurallarının biçimlendirdiği konutun sadece işlevini yerine getirmekle kalmayıp, aynı zamanda işlevi yönlendirdiğini (Eyüce, 2005, s. 6) belirterek kültürel içerikler ve nesnel tasarımın birbiri içinde tanımlanabileceğini gösterir. Bu tanımlama sürecinde elde edilen veriler salt tipolojik olup, genellikle bağlamından bağımsız, tek yapı ölçeğinde ele alınmış ölçekli çizimlerle temsil edilir. Özünde değerli olan ve içeriğinde yapı hakkında önemli veriler barındıran bu çalışmalar geleneksel yerleşmelerle birlikte ele alınıp çevresel etkenler, topoğrafya, iklim, konumlanma, rüzgâr yönü gibi doğal koşullar ve diğer yapılarla birlikte değerlendirildiğinde tekil yapı yerine bütüncül bir bağlam yorumu ve okuması elde edilebilir. Geleneksel yerleşmelerde yapıların kimi zaman birbirinden uzak, kimi zaman da bitişik olarak yerleştirilmiş oluşu, yapıların birbirleriyle olan etkileşimlerinin ve çevredeki doluluk-boşluk ilişkilerinin anlamlandırılması bakımından önemlidir.

Fotoğraf 11. Geleneksel konutlarda süreklilik ilişkisi / *Proximity relationship in traditional houses* (Erkovan, 2022).

Salt tipolojik çalışmalarda yapının plan, kesit, görünüş gibi anlatım teknikleri ile ifade edilmesi ve benzer şekilde başka bir yapıyla karşılaştırılması yapının yere bağlı olan mekânları ve mekânlar arası kurgusunu anlatmada eksik kalır. Örneğin tipolojik veriler yanında topoğrafya, iklim vb. etkenlerle zorunlu olarak açılan pencereler, yapılan katlar, yapının açık ve kapalılığı, mekânların yönü ve konumlanması, merdiven yerleşimi ve hatta yapının girişinin birbirleri ile ilişkili bütüncül olgular olarak ele alınması kapsamlı bir anlayış sağlar. Mimari mekân kavramının açılımında da geometrik ve metrik verilerin yanısıra insan algılarının mekânın kavranmasında etkili olduğu ve algının mekân üzerindeki önemi de güçlü bir değerlendirme konusudur; geometrik veriler mekânın fiziksel tanımını sağlar, insanın devreye girmesiyle birlikte mekânda gerçekleşen eylemler ise bir yaşama alanı ortaya çıkarır ve mekân algısını kuvvetlendirir. Buradaki algı sadece görsel olmayıp tüm duyu organları ile birlikte, yaşanan fiziksel çevrenin kavramsal olarak ifadesidir. Mekânın tanımlanması için çevresel etkenler de önemlidir. Çünkü tek bir mekânın ya da birden fazla mekândan meydana gelen bir yapının çevresiyle kurduğu ilişki çevrenin niteliklerine bağlıdır. Çevre ya da bağlam verilerine göre mekânlar yüzeyler aracılığı ile tamamen kapalı, yarı açık veya açık düzenlenerek ilişki kurulmaya çalışılır. Bu ilişkilerde tek yapı ölçeğinde yapının iç ve dış arasındaki ilişkileri oluşurken, oluşan bu yüzeyler aynı zamanda, çevredeki diğer yüzeylerle birlikte bir dış mekân oluşturur. Bu yüzeyler algıda ritim, armoni, renk, malzemedan kaynaklı doku, ışıkla birleşerek düşeyde bir ayırıcı görevi görür. Geleneksel yapılarda mekânlar düzenlenirken çevresel bağlama göre de bir iç-dış ayrımı yapılır. Bu ayrıma göre dış sofalı veya iç sofalı plan tipolojileri kullanılır. Tipolojileri oluşturan etkenlerin, hem çevresel hem de mekânsal ilişkiler bakımından, tipolojik bir yaklaşımla ele alınması yapının ve içinde yer aldığı bağlamın nitelikler ve nicelikler açısından birlikte değerlendirilmesine olanak verir. Örneğin, sofa tipolojik olarak yorumlandığında, sofa üzerinden yapılan mekânsal okumalar farklı veriler sunar. Bir başka deyişle, sofalarda görülen mekânsal farklılaşmaların, çok işlevlilik, düzlemsel farklılaşmaların ele alınış biçimi, doluluk-boşluk, yakınlık, ilişkili olma durumu, sıra düzen gibi tipolojik kavramlar üzerinden algısal olarak yorumlanması, büyüklük, oran gibi sayısal verilerle sınırlı tanımlamalardan daha kapsamlı ve bütüncül bir değerlendirme sunar.

Tüm geleneksel yerleşmelerde olduğu gibi Alanya suriçi yerleşiminde de iklim, topoğrafya, ekonomi, malzeme ve kültür yerleşiminin karakteristiğini belirlemiştir. Kültürel öge ile mekânsal öge arasındaki bağlantı, kültürel içerikli bir karar, bir seçim ya da bir ön kabulün sonucu olarak kültürel içerikten nesnel tasarıma doğru gelişen tarihsel bir süreçtir. Bu sürecin sonuç ürünü olan yapıların temsil ettiği mimari ve fiziki bağlamın tüm boyutlarına,

salt tipolojik veriler yanında alternatif ve tamamlayıcı mekânsal okumalar ile hâkim olunabilir. Topolojik yaklaşım, bir tamamlayıcı mekânsal okuma yöntemi olarak yapıyı salt bir tekil bina olarak ele almanın ötesine geçerek, evin yakın çevresiyle birlikte oluşturduğu mimari bağlam durumunu, evin yakın çevresiyle ilişki kuran ve bu çevreye anlam kazandıran tasarımsal öğelerini ve yapısal kurgu durumlarını, bu durumların sosyal ve ekonomik boyutlarını anlamayı sağlar. Alanya suriçi yerleşimi örneğinde de mevcut tipolojik veriyi zenginleştiren çeşitli bağlamsal durumları izlemeyi olanaklı kılar. Bu yaklaşım üzerinden bakıldığında araştırmanın konusunu oluşturan çıkmaların sadece bir yapı bileşeni ya da mimari öge olarak değerlendirilmesi eksik bir tanım olarak kalır. Topolojik okuma çıkmanın, odanın/mekânın uzantısı olan ve sokakla kontrollü ilişki kuran bir ilave mekân olmasının ötesinde, sokağın yön tarifini yapan bir yönlendirici, sokak kotunda kamusal alan tanımlayan bir çevreleme ögesi, özelleşmiş olan mekânların malzeme farklılaşması ile dışarıdan okunabilirliğini sağlayan bir yapısal öge olarak işlev kazandığını ortaya koyar. Sokak ölçeğinde tek yapıyı çevresi ile ilişkilendiren bu tür bir mekânsal okuma bütüncül bir tanımlamaya ulaşılmasını ve tipolojik verilerin bağlamla ilişkilendirilerek farklı ölçeklerde kapsamlı bir okuma ve anlamlandırma yapılmasını olanaklı kılar.

KAYNAKÇA

- Akarsu, F. (1984). Piaget'ye Göre Çocukta Mekân Kavramının Gelişimi. *Mimarlık*, 9, 31-33.
- Arel, A. (1982). *Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar*. Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No: 11.
- Arseven, C. E. (1984). *Türk Sanatı*. Cem Yayınevi.
- Berk, D., Kaymaz Koca, S. (2018, Ekim, 11-12). Topolojik Mekân' Kavrayışının Çocuğun Mekân Algısındaki Yeri [Sempozyum]. 2. *Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi*. Çanakkale, Türkiye, 573-582.
- Booth, N. K. (2012). *Landscape Foundations of Architecture*. John Wiley and Sons Inc.
- Çelebi, E. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*. 9. Kitap- 1.Cilt, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yayı Kredi Yayınları.
- Eldem, S. H. (1944). 17. ve 18. Asırlarda Türk Odası. *Güzel Sanatlar Mecmuası*, V, 1-28.
- Esin, E. (1976). M. IX-XII. Yüzyıl Uygur Köşklerinden Safranbolu Mimarisine. *İTÜ Mim. Fak. Mim. Tar. ve Rest. Ens. Bülteni*, 5-6(2), 15-18.
- Evren, M. (1959). *Türk Evinde Çıkma*. İTÜ Mimarlık Fakültesi Fakülteler Matbaası.
- Eyüce, A. (2005). *Geleneksel Yapılar ve Mekânlar*. Birsen Yayınevi.
- Fischer, G. (2015). *Mimarlık ve Dil*. Daimon Yayınları.
- Hacıkura, N. (2000). *Alanya'da Müftüoğlu Evi Restorasyon Projesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Haq, S. (2001). *Complex Architectural Settings: An Investigation of Spatial and Cognitive Variables through Wayfinding Behavior* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Georgia Institute of Technology.
- Hasol, D. (1995). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. YEM Yayınevi.
- Kafesçioğlu, R. (1955). *Kuzey Batı Anadolu'da Ahşap Ev Yapıları*. İTÜ Mimarlık Fakültesi Pulhan Matbaası.
- Kocakuşak, S. (1996). Alanya'da Mahallelerin Fonksiyonel Özellikleri. *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*, 3, 169-180.
- Konyalı, İ. H. (1946). *Alanya: Tarihi-Turistik Kılavuz*. Ayaydın Basımevi.
- Kostof, S. (1985). *A History of Architecture, Settings and Rituals*. Oxford University Press.
- Köseoğlu, E. (2012). *Kurgusal Olarak Farklılaşan Örüntülerde Mekânsal Okunabilirliğin Biçimsel, Dizimsel ve Öznel Boyutları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space* (Donald Nicholson-Smith Trans.). Basil Blackwell. https://monoskop.org/images/7/75/Lefebvre_Henri_The_Production_of_Space.pdf
- Oliver, P. (2006). *Built to Meet Needs*. Elsevier Ltd.
- Özkan, S., Turan, M. ve Üstüncök, O. (1979). Institutionalised Architecture, Vernacular Architecture and Vernacularism in Historical Perspective. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 5(2), 127-156.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. MEB.
- Piaget, J. ve Inhelder, B. (1956). *The Child's Conception of Space*. Routledge and Kegan Paul.
- Softaoğlu, H. (2019). Scrutinising the Production of Space on The Example of Regent Street and Painting a Modern Life by the Agencies of Regency. *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 3(3), 51-66.
- Şener, H. (1976). Geleneksel Konutların Korunmasına Bazı Analitik Yaklaşımlar Örnek: Alanya'da Geleneksel Konutlar. *İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni*, 7(2), 2-10.
- Şener, H. (1984). *Alanya'da Geleneksel Konutlar*. İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Şenyurt, O. (2016). İnşa Kuralları, Mimari Algı ve Mekân Kullanımı Bağlamında Osmanlı Toplumunda "Cumba"/"Şahnişin. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 1(1), 87-103.

Türkmen, S. (1996). *Alanya Evleri*. Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri: 1992, 1993, 1994, 1995. Alanya Belediyesi. 53-57.

Yürekli, H. ve Yürekli, F. (2005). *Türk Evi Gözlemler ve Yorumlar*. Yapı Endüstri Merkezi.

Zengel, R. (2008). Mekân Algısına Yönelik Farklı Okuma Biçimleri. *Mimarlıkta Malzeme Dergisi*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 3(7), 26-32.